

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ FIRKASI'NI BÖLÜNME NOKTASINA GETİREN HİZB-İ CEDİD HAREKETİ

Ahmet Ali GAZEL*

İlk başta bir ihtilal cemiyeti olarak teşekkül eden İttihat ve Terakki, İmevcut iktidarı devirmek dışında, pek fikir birliği olmayan kişiiler tarafından kurulmuştu. Dolayısıyla bir müddet sonra bu kişiiler arasında görüş ayrılıklarının çıkması gayet tabiiydi. Nitekim, İttihat ve Terakki'den ayrılan mebuslarca kurulan Mutedil Hürriyetperveren ve Ahali Fırkaları bunun en bariz misalleriydi. Ancak, sözü edilen fırkalar, cemiyet-fırka dışı oluşumlar olarak faaliyetlerine devam ederken, 1911 yılı ortalarında ortaya çıkan Hizb-i Cedid (Yeni Grup) hareketi İttihat ve Terakki'nin kendi bünyesinden çıkmış ve neredeyse İttihat Terakki'yi bölünme noktasına getirmişti¹. Hizb-i Cedid hareketinin önderliğini Miralay Sadık Bey² yapmaktaydı. Manastır'da yaygın bir şöreti bulunan Sadık Bey, Meşrutiyet'in ilanından önce Manastır İttihat ve Terakki Kulübü'nün başkanlığını yürütmüştü. Sadık Bey'in aynı zamanda Melamî Tarikatı'na da bağlı olması nedeniyle Manastır İttihat ve Terakki Grubu, diğer Cemiyet Kulüpleri'nden ayrı bir özellik kazanmıştı. Başlarında Sadık Bey'in bulunduğu Manastır Grubu bir müddet sonra Selanik ağırlıklı İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi'ne karşı muhalif bir tavır almaya başlamıştı. Cemiyetten ziyade fırkayı eleřtiren³ bu grubun muhalifliğinde, önde gelen bazı İttihatçıların masonluęu⁴ ve "üç senedir Merkez-i Umumi baskısıyla" meclisi idare eden bir grubun etkili olduğu ileri sürülüyordu.⁵

* - Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı.

¹ - Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, III, İstanbul, 1989, s. 215.

² - 1860 yılında İstanbul'da doğan Sadık Bey, 1882'de Harbiye'yi bitirerek süvari mülazımı olmuştu. Meşrutiyet ilan edilmeden önce Rumeli'de hürriyetçi fikirleri savunmuş ve 1908 ihtilali sırasında Manastır İttihat ve Terakki Kulübü'nün başında bulunmuştu. Meşrutiyetin ilanından sonra ise cemiyetin murahhashlığına getirilmişti. Hürriyet ve İtilaf'ın ikinci başkanlığında bulunan Sadık Bey, 23 Ocak 1913'teki Bâbiâli Baskını'ndan sonra yurtdışına kaçmış, mütarekeden sonra yurda dönerek yeniden kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın başına geçmişti. 150'likler listesine dahil edilen Sadık Bey, Romanya'ya kaçmış ve 1940 yılında Türkiye'ye dönebilmişti. Geldiği günün ertesi gecesi ölmüştür. Sadık Bey hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, İstanbul, 1990, s. 243.

³ - *Tanin*, 9 Mayıs 1327.

⁴ - Sadık Bey, Talat Bey ve arkadaşlarının İttihat ve Terakki maskesi altında masonluğu ve siyonizmi yaymaya çalıştıklarını iddia ediyordu. *Osmanlı Meclisi Reisi Halil Mentefe'nin Anıları*, (Hazırlayan: İsmail Arar), İstanbul, 1986, s. 131. İttihatçıların masonluğu ve

Kesin olmayan bir rivayete⁶ göre Sadık Bey, İttihat Terakki'nin Selanik'teki Merkez-i Umumisi'ne görüşlerini ilk defa, 1911 yılı başlarında bir heyet gönderip açıklamıştı.⁷ Sadık Bey'in eleştirdiği konular arasında bazı ittihatchi liderlerin masonluğu, ordu-cemiyet ilişkisi, yürütme ve yasamayla padişahın yetkileri arasındaki dengesizlik ile çeşitli iç ve dış meseleler yer almaktaydı. Sadık Bey özellikle, masonluğu asker arasına soktuğunu iddia ettiği Dahiliye Nazırı Talat Bey, siyonist olduğu söylenen Maliye Nazırı Cavit Bey ve yine masonluğu sözkonusu olan Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'den rahatsız oluyordu. Hatta rivayete göre Dahiliye Nazırı Talat Bey, bu görüşmeden yirmibeş gün sonra istifa etmişti.⁸

Kesinlik kazanmamakla birlikte, Talat Bey'in hiçbir somut gerekçe göstermeden Dahiliye Nazırlığı'ndan istifa etmesi, bu rivayette gerçeklik payı olduğunu göstermektedir. Zira ittihatchi Hüseyin Cahit, *Tanin*'de, Talat Bey'in nazırlıkta yıprandığını ve entrikalarla dolu siyasi muhite intibak sağlayamayarak "*ahvâl-ı sıhhiyesi*" nedeniyle istifa ettiğini yazmıştı.⁹ O tarihlerde içlerindeki muhalif hareketi dışarı sızdırmak istemediği için böyle bir üslup kullanan Hüseyin Cahit, 1935 yılında yazdığı hatıralarında ise açıkça, Talat Bey'in Hizb-i Cedid hareketi nedeniyle istifa ettiğini yazmıştı.¹⁰

Talat Bey'in istifası muhalif hareketi dindirmek yerine, taviz olarak algılanmış ve daha da hız kazanmasına neden olmuştu. Bu arada Manastır'da bulunan Sadık Bey de İstanbul'a gelmiş ve mebuslara yönelik propaganda faaliyetlerine başlamıştı. Dini terimlerin bol bol kullanıldığı¹¹ propagandada, mebuslara, "*âdâb-ı*

---

masonlukla ilişkileri hakkında şu eserlere bakılabilir: Ernest Edmonson Jr. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, İstanbul, 1982; Orhan Koloğlu, *İttihatçılar ve Masonlar*, İstanbul, 1991; Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilal İttihat-Terakki ve Masonluk* (Çeviren: Tülin Altunova), İstanbul, 1998.

⁵- Tunaya, *age.*, s.217; Ahmet Hilmi, *Muhalefetin İflassı* (Notlandırılan ve sadeleştiren: Ahmet Eryüksel), İstanbul, 1991, s. 34.

⁶- Bu rivayet 1911 Temmuzunda öldürülen gazeteci Zeki Bey'in mahkemesindeki açıklamalar sırasında ortaya atılmıştır. Koloğlu, *age.*, s. 241.

⁷- Ahmet Hilmi, Selanik'e giden heyetin başında Sadık Bey'in de bulunduğunu yazmaktadır. Ahmet Hilmi, *age.*, s. 34.

⁸- Koloğlu, *age.*, s. 242; Ahmet Hilmi, *age.*, s. 34.

⁹- Hüseyin Cahit, "Dahiliye Nazırı'nın İstifası". *Tanin*, 30 Kanunisanı 1326.

¹⁰-Hüseyin Cahit hatıralarında şöyle yazıyordu: "*Talat'ı yıkan kuvvet, parlamento icabları değildi. İttihat ve Terakki içindeki entrikaydı. Yarı meczub, fakat daha ziyade haris, mutaassıp, dar kafalı, pek inatçı ve çok mücadeleci bir adam olan Sadık Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde kendini göstermiş simaların hükümete karışmalarını tezini cemiyet içinde müdafaa ediyordu.*" Hüseyin Cahit Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları 1908-1918", *Fikir Hareketleri*, Sayı: 152, s. 341.

¹¹-Tunaya, *age.*, s. 218; Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, II, İstanbul, 1997, s. 57.

diniyeye riayet, hükümeti masonların binaenaleyh dinsizlerin elinden kurtarmak"¹² şeklinde telkinatta bulunuluyordu. Sadık Bey ve arkadaşlarını 110 kadar mebusu kendi yanlarına çekerek, onlara yemin ettirmiş¹³ ve böylece Hizb-i Cedid'i teşkil etmişlerdi.¹⁴ Meclisteki mebusların liderliğini Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi yapıyordu.¹⁵

Sadık Bey'in kısa zamanda 110 kadar mebusu yanına çekebilmesinin birinci sebebi, İttihat Terakki'nin bir nizama sokulması ve islah edilmesi yolundaki fikirlerin, İttihat ve Terakki içindeki muhafazakârlar ile gayr-i memnunlar kitlesine cazip gelmesiydi. İkincisi ise, Sadık Bey'in ordudan gelmiş olması nedeniyle asker arasında taraftarının çok olduğunun zannedilmesiydi.¹⁶

Meşrutiyetin ilanından önceki İttihatçıların gizlilik prensibi ile çalışan gruptan, İttihat ve Terakki Fırkası'nın haberi olmamıştı. İttihatçılar bu grubu ancak, Hizb-i Cedid'in içindeki Bolu Mebusu Habip Bey'in, hareketin içinde ecnebi tesirleri olduğunu görüp korkması neticesi,¹⁷ kendilerini haberdar etmesiyle öğrenebilmişlerdi.¹⁸ Meseleyi dışarıya sızdırmadan halletmek isteyen İttihatçılar, hiçbir şeye teşebbüs etmeden Sadık Bey'le görüşmeyi düşündüler. Talat Bey, Sadık Bey'le 4-5 saat süren uzun bir görüşme gerçekleştirdi. Ancak uzlaşmaz bir tavır içine giren Sadık Bey, İttihatçıları masonluk ve dinsizlikle suçlamış ve anlaşma için Cemiyet'in kabineden ve meclisten çekilmesini şart koşmuştu.¹⁹

Sadık Bey'in büyüyen gücü İttihatçıları endişelendirmeye başlamıştı. Zira Hizb-i Cedid, Meclis-i Mebusan'da İttihat ve Terakki Fırkası'na karşı bariz bir üstünlük sağlamıştı. Meclis'te İttihat ve Terakki Fırkası'nı 50-55 kadar mebus desteklerken, Hizb-i Cedid'i 110 civarında mebus destekliyordu. Bu belirgin üstünlük karşısında içlerinde Hüseyin Cahit, Cavit ve Hakkı Beyler'in de bulunduğu bir grup İttihatçı, hükümetten çekilerek ekseriyet teşkil etmiş olan Hizb-i Cedid'e

¹²-Cavit Bey, "Meşrutiyet Devrine Ait Cavit Bey'in Hatıraları", *Tanin*, 26 Eylül 1943.

¹³-Ahmet Hilmi, *age.*, s. 34.

¹⁴-Hizb-i Cedid, İttihat ve Terakki Fırkası'ndan ayrılmak isteyenlere verilen isimdir. Hizb-i Cedid dışında kalanlara ve Fırka'dan ayrılmak istemeyenlere ise Hizb-i Atik ismi verilmiştir.

¹⁵-Tunaya, *age.*, s. 215.

¹⁶-Sadık Bey'in Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na çağrılmasına da en büyük sebep orduda birçok taraftarı olduğu yönündeki düşünceydi. Bkz. Rıza Nur, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası Nasıl Doğdu Nasıl Öldü*, (Yayına Hazırlayan: İlhami Yalınkılıç), İstanbul, 1996, s. 20.

¹⁷-Hüseyin Cahit, "Habip ve Tahir Beyler'in Beyanatu", *Tanin*, 19 Nisan 1327.

¹⁸-Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, I (Yayına hazırlayan ve notlandıran: Abdurrahman Dilipak), İstanbul, 1991, s. 344.

¹⁹-Cavit Bey, "Meşrutiyet Devrine Ait Cavit Bey'in Hatıraları", *Tanin*, 26 Eylül 1943.

hükümet kurmasının önerilmesini istemişti. Bu grup, Hizb-i Cedid hükümet kurmayı kabul ederse, "*İttihat ve Terakki*" adını koruyarak muhalefete geçmeyi düşünüyordu. Ancak bu görüş, iktidarı ne pahasına olursa olsun bırakmak istemeyen İttihatçılarca olumlu karşılanmadı ve başka çareler aranılmasına karar verildi.²⁰ Neticede, 9 Nisan 1911'de Rahmi, Mithat, Talat, Hüseyin Cahit ve Cavit Beyler'den oluşan bir heyet, Sadrazam Hakkı Paşa'dan Sadık Bey'in te'dib edilmesinin istenmesine, eğer Mahmut Şevket Paşa buna yanaşmayacak olursa, hükümetten toplu olarak istifa etmeye karar vermişti. Sadrazam Hakkı Paşa, istifayı şiddetli bularak kabul etmemişi.²¹ Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ise Sadık Bey üzerinde durmak istememiş ve İttihatçılara, "*icabına bakarız*" şeklinde bir cevap vermişti. Paşa'nın bu tavrı, 31 Mart İsyanı'ndan beri anlaşamadığı İttihatçılara karşı, Hizb-i Cedid'e sıcak baktığını göstermişti. Ancak gerektiği taktirde meclisi dağıtmak konusunda ittifak sağlanmıştı.²²

Bu arada İttihatçılar Hizb-i Cedid'e karşı basında yoğun bir kampanya başlatmışlardı. Kampanyanın başında, belki de bu hareketin İttihatçılar lehinde sonuçlanmasında en büyük paya sahip olan,²³ *Tanin* gazetesinin sahibi ve başyazarı Hüseyin Cahit²⁴ bulunuyordu. Hüseyin Cahit, bu hareketin bir komplo olduğu üzerinde duruyor ve düşmanların memleketin en fedakar ve namuslu evlatlarının

20-Cavit Bey, "Meşrutiyet Devrine Ait Cavit Bey'in Hatıraları", *Tanin*, 29 Eylül 1943. İttihatçılar Meşrutiyet dönemi boyunca zorda kalmadıkları müddetçe iktidardan çekilmek istememişler ve bir nevi kendilerinin iktidarını vatanın selametiyle eşdeğer görmüşlerdir. Hükümetten çekilmeyi teklif eden Hüseyin Cahit'e verdikleri cevap bunun en açık delilidir: "*Biz çekilirsek, hükümeti kime bırakacağız? Memlekette bu kadar düşman kuvvetler kaynaşiyor. Yerimizi iktidar ve makam hırsı için Türk ve vatan düşmanı unsurlarla birleşmekte mahsur görmeyen ahlaksız, hamiyetsiz, menfaat düşkünü heriflere mi terkedeceğiz? Sonra memleketin hali ne olur? Onun için son dereceye kadar sebat ve mücadele bize bir vazifedir.*" Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları 1908-1918", *Fikir Hareketleri*, Sayı: 153, s. 358.

21-Hakkı Paşa, yapacak çok iş olduğu gerekçesiyle istifayı kabul etmemişi: "*İçimizde nezaretten pek bıkmış nazırlar var. Fakat ben bu sırada kendilerinden ayrılmam. Çünkü, başlanmış bir çok işler var. Ne birinin ve ne de kabinenin çekilmesine taraftar değilim.*", Cavit Bey, "Meşrutiyet Devrine Ait Cavit Bey'in Hatıraları", *Tanin*, 29 Eylül 1943.

22-Cavit Bey, "Meşrutiyet Devrine Ait Cavit Bey'in Hatıraları", *Tanin*, 29 Eylül 1943. Bütçe ihtilafı nedeniyle ittihathçılar ile arasındaki anlaşmazlık doruk noktasına gelen Mahmut Şevket Paşa'nın bu harekete sıcak baktığı açıktır. Ancak pış, daha sonra Meclis-i Ayan'da yaptığı konuşmada bunu reddetmiştir: "*... o hizib meselesinde bendeniz de zimethal olduğum işaa edildi. Lakin sizi temin ederim, benim hizib meselesinde katiiyen methalim yoktur. Böyle teşebbüslere müdahale etmeye, böyle şeyler yapmaya tenezzül bile etmem. Binaenaleyh katiiyen bundan malumatım yoktur.*", Tunaya, *age.*, s. 217.

23-Ahmet Hilmi, *age.*, s. 35.

24-Hüseyin Cahit hakkında geniş bilgi için bkz: Ahmet Ali Gazel, *Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'in Siyasi Hayatı (1908-1913)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1996.

birbirine düşürülme vaktinin geldiğine hükmederek, böyle bir hareketi başlattıklarını dile getiriyordu. Hüseyin Cahit, komplonun bir plan dahilinde nasıl işleyeceğini de yazıyordu. İlk önce İttihat ve Terakki Fırkası'nın en gözde kişilerine şahsen hücum edilecek, bunlar aleyhinde kamuoyu oluşturulduktan sonra fırkaya hücum edilecekti. Böylece İttihat ve Terakki Fırkası sarsılacak ve kalenin kapısı hariçteki düşmanlara karşı açılmış olacaktı. Hüseyin Cahit makalesinde, "*bu kadar sarıh olan şu entrikayı görüp anlamak acaba o kadar güç mü?*" diye soruyordu.²⁵

İttihatçılar, yeni bir 31 Mart hazırlığı temasını işlemeye başlamışlardı.²⁶ Ayrıca işin içinde harici tesirler olduğunu söyleyerek Hizb-i Cedid'i gözden düşürmeye çalışıyorlardı. İttihatçı Hüseyin Cahit, "*Anarşiye Doğru*" adlı makalede, İngiliz Baştercümanı Fitz Maurice'yi kastederek, bu kişinin bazen mecliste bazen kulüplerde yapmış olduğu propagandanın memleket hayırına olamayacağına dikkat çekiyordu.²⁷

Hizb-i Cedid, 23 Nisan 1911'de görüşlerini 10 maddelik bir program halinde İttihat ve Terakki Fırkası'na bildirmişti. Fırka'nın bölünme noktasına geldiğini farkedenden İttihatçılar, kongrede görüşülmek şartıyla, bu maddeleri kabul ettiklerini bildirmişlerdi.²⁸ Ayrıca İttihat ve Terakki Fırkası bir beyanname ile 10 maddeyi kamuoyuna açıklamıştı. Maddeler şöyleydi:

- 1- *Mebusların imtiyaz vesair menafii takip etmemesi,*
- 2- *Mebusların hükümet memuriyeti kabul etmemesi,*

²⁵-Hüseyin Cahit, "*Anarşiye Doğru*", *Tanin*, 9 Nisan 1327.

²⁶-Koloğlu, *age.*, s. 246.

²⁷-Hüseyin Cahit Fitz Maurice hakkında şunları yazmıştı: "... gözümün önüne bir baştercüman siması getirdi. Bunu sık sık görmeye, kendisinden sık sık bahsedildiğini işitmeye pek alışıkım. Hatta bir defasında Karesi Mebus-ı muhteremi Vasfi Efendi ile bir baloda başbaşa görmüştüm. Bir baloda bir sarıkla bir tercümanın güşenişin-i halvet olması pek nadir tesadüf edilir bir manzara olduğundan olacak ki şimdi tercüman sözü üzerine gözümün önünde vücut bulan hayal bu oldu. Sonra, bu dost tercümanı Meclis-i Mebusan'daki hayali ile piş-i mütefekkiyemde görmeye başladım. Meclise gelir, mebuslardan birini yakalar, ona şüphesiz ki pek şayan-ı dikkat şeyler anlatır, anlatır.

Bu dost tercüman simasına her yerde tesadüf edersiniz. Kulüpte gene mebuslarla beraberdir. Geç vakitlere kadar gazete odalarındadır. Gazetecileri o kadar sever ki bazı geceleri onları evlerinde bile ziyaret eder ve bu ne kadar hayırhah bir adamdır! Size vatanınızın hayır ve selametinden başka birşey söylemez.

Bu memleketin hal-i felaketine sizden ziyade ızhâr-ı teessür eder: Eyvah, memlekette ne hilafetin nüfuzu kalıyor, ne dinin hükmü. Hepsini gidiyor. Hükümet memlekette siyonizmi terviç ediyor. Memleketi Yahudilere satmak istiyor. Artık ne vatan kalacak ne din. Binaenaleyh her hamiyetli Osmanlı için vatani bu halden kurtarmak ve memleketi Yahudilere satmak isteyen Maliye Nazırı'nı düşürmek farz-ı ayındır...", Hüseyin Cahit, "*Anarşiye Doğru*", *Tanin*, 9 Nisan 1327.

²⁸-*Tanin*, 10 Nisan 1327.

3- Mebusların nazır olabilmesine fırkaca hafı müzakere ve aded-i mürettebin sülûsan-ı ekseriyetiyle karar verilmesi,

4- Ahkâm-ı kanuniye tamami-i riayet ve mesuliyet-i vükelaya dikkat olunması,

5- Kemakân ittihad-ı anasıra çalışmak, ticaret, ziraat, sanayi ve maarifin terakkisine derece-i ihtiyaca göre gayret etmek,

6- Ahlâk ve âdâb-ı umûmiye-i diniye ve milliyenin muhafazası ile beraber garbın terakkiyât ve tekâmülât-ı medenyesinin memlekette inkişafına hizmet etmek,

7- Kanûn-ı Esasî dairesinde an'anât-ı tarihiye-i Osmaniyeyi idame ve muhafaza eylemek,

8- Me'murinin tayin ve azillerine intizam-ı kanuni vermek,

9- Hukuk-ı mukaddese-i hilafet ve saltanata mütedair Kanûn-ı Esasî'nin bazı mevaddının kıvva-yı selase esastaki muvazeneyi teşyid eyleyecek surette tadili teklif olunmak,

10- Makasid-ı hafıye-i mahsusaya binaen teşekkül etmiş cemiyetlerin harekât ve amâline mûmanaat eylemek.²⁹

İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisini hedef alan programda ilk dikkat çeken, Hizb-i Cedid'in baştan beri aleyhte propaganda yürüttüğü masonluğun hiç dile getirilmemiş olmasıydı. Masonlukla dolaylı olarak ilgili olabilecek tek madde gizli cemiyetlerin sözkonusu edildiği 10. maddeydi. Bu da, Sadık Bey ve arkadaşlarının, dini kimlikleri nedeniyle masonluk aleyhinde propaganda yürütmüşlerse de, asıl gayelerinin siyasi olduğunu göstermekteydi. Meşrutiyet'in ilanından sonra devamlı siyasetten uzak tutulmak istenmesi Sadık Bey'in hırsını arttırmış ve böyle bir harekete önderlik etmesine sebep olmuştu.³⁰

Programı İttihatçılar açısından değerlendiren Hüseyin Cahit, programın bu kadar gürültüye sebebiyet verecek bir mahiyette olmadığını dile getiriyordu. Birinci maddedeki şart için Meşrutiyet'in ilk günlerinden beri mücadele ettiklerini ve hiçbir destek görmediklerini belirten Hüseyin Cahit, 4. ve 5. maddelerin ise İttihat ve Terakki Programında zaten mevcut olduğunu, eğer uygulanmadığını bile bile şimdiye kadar fırkada kalmışlarsa, bunun mebusluğa da insanlığa da sığmayacağını ifade ediyordu. Onuncu maddedeki gizli cemiyetler konusunda kanunun açık olduğunu ve "böyle cemiyetler varsa ve hükümet men etmiyorsa icraya davet edilmelidir" görüşünü dile getiren Hüseyin Cahit, ancak programa kanun hükümleri icra olunacak diye bir madde koyan siyasi fırkanın dünyanın hiçbir yerinde olmadığını, zira böyle bir sözün kahkahalarla karşılanacağını yazıyordu. Hüseyin

²⁹-Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları 1908-1918", *Fikir Hareketleri*, Sayı: 151, s. 326; Mehmet Selahattin, *İttihat ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim* (Sadeleştiren: Ahmet Varol), İstanbul, 1989, s. 120.

³⁰-Birinci, age., s. 243; Hüseyin Cahit Yalçın, "Bizde İlk Hizipleşme", *Yakın Tarihimiz*, Sayı: 18, 28 Haziran 1962, s. 154; *Halil Menteşe'nin Anıları*, s. 131.

Cahit'e göre programın en önemli maddesi dokuzuncu madde idi. Hilafet ve saltanata saygıda hiç bir farklarının bulunmadığını ve eskiden beri aynı görüşte olduklarını ifade eden Hüseyin Cahit, kuvvetler arasında nasıl bir denge kurulacağı hakkında bir teklif getirilmediği için bu konuda bir yorumda bulunmuyordu.³¹ Hüseyin Cahit bu kadar basit maddeler için koparılan yaygaranın büyüklüğüne dikkat çekerek, bu hareketin arkasında gizli emeller yattığı hakkında şüphelerini de dile getiriyordu: "*Bu kadar gürültüye, gizli tertibata, gizli ihtiraslara, tekaliflere ve sonra gazetelerde ilan-ı şadaniye ne lüzum vardı? Bunun hikmeti nedir diye düşünenlerin hakkı olmaz mı?*"³²

Muhaliif gazeteler ise program maddelerini olumlu bulurken, itilafı da Hizb-i Cedidiler'in başarısı olarak değerlendiriyorlardı.³³ İkdam ve Yeni Gazete, asıl İttihat ve Terakki Fırkası'nın yeni teşekkül ettiğini ve bazı kişilerin siyasi hayatına son verilerek memleketin saadet devresine gireceğini yazıyorlardı.³⁴

İttihatçı basın ise muhaliflerin bu tavrı karşısında 31 Mart edebiyatını tekrarlıyordu. Hüseyin Cahit, 31 Mart'ın ertesi günü muhalif basında ne tarzda makaleler görülmüşse, isyan nasıl taktirle alkışlanmışsa, şimdi de fırka azasından bir kısmının bazı şartları kabul ettirmeye muvaffak olmalarının aynı lisan ile açıklanması arasında bir benzerlik olduğunu düşünüyordu: "*Bu gazeteler nasıl 31 Mart'tan sonra memlekette meşrutiyet-i hakikiyenin teessüs ettiğini ilan ettilerse bu tekliflerin kabulünden sonra da asıl İttihat ve Terakki Fırkası'nın şimdi teşekkül ettiğini ilan ettiler.*"³⁵

İttihatçılar, kamuoyunu ve muhalif mebusları etkileyebilmek için ısrarla bu hareketin bir komplo olduğu yönündeki görüşlerini tekrarlıyorlardı. Komplo tezine göre bu maddeler birkaç kişiye yapılan hücumu saklamak için icad edilmiş bir bahane idi.³⁶ Hüseyin Cahit ise bu komplonun arka planını şöyle açıklıyordu: "*Tertibatın birinci safhası kabine aleyhindedir. Heyet-i Vükela'dan Şeyhülislâm Efendi'nin, Rifat Paşa'nın, Cavit ve Hakkı Beyler'in çekilmesi arzu olunuyor. Talat Bey'in İttihat ve Terakki Fırkası riyasetinden istifası talebiyle iktifa olunmayarak hatta mebusluktan çekilmesi, İstanbul'da bile durmayarak uzak bir vilayete gitmesi arzu olunuyor. Tanin sermuharririnin de mebusluktan istifası arzu olunuyor ki, bunun arkası sıra da Tanin'in kapanması geliyor.*"³⁷

³¹-Hüseyin Cahit, "Fırtına", *Tanin*, 10 Nisan 1327.

³²-Hüseyin Cahit, "Fırtına", *Tanin*, 10 Nisan 1327.

³³-Cavit Bey, "Meşrutiyet Devrine Ait Cavit Bey'in Hatıraları", *Tanin*, 28 Eylül 1943.

³⁴-Cavit Bey, "Meşrutiyet Devrine Ait Cavit Bey'in Hatıraları", *Tanin*, 29 Eylül 1943.

³⁵-Hüseyin Cahit, "Fırtına", *Tanin*, 10 Nisan 1327.

³⁶-*Tanin*, 11 Nisan 1327.

³⁷-Hüseyin Cahit, "İtilaf", *Tanin*, 11 Nisan 1327.

Bu arada İttihatçılarla itilaf sağlandıktan sonra muhalif mebuslar İttihat ve Terakki Fırkası'na geri dönmeye başlamışlardı. Bu durum, Hizb-i Cedid'i destekleyen basında memnuniyetle karşılanırken, fırkanın bundan sonra daha d! kuvvetleneceği dile getiriliyordu.³⁸ Ancak İttihatçılar olaya bu açıdan bakmıyor ve geri dönüşleri planın bir parçası olarak değerlendiriyorlardı. Muhalif mebusların fırkaya geri dönmeleriyle bütün meclis İttihatçılardan teşekkül etmiş olacak, ayrıca fırka azaları da hiçbir kayıtlı sınırlanılmayacaklardı. İttihatçılar bunu, fırkanın Meşrutiyet'in ilk günlerindeki şekline geri dönüş olarak algılıyorlardı. Onlara göre mebusların geri dönüşü ile fırka kuvvet bulmayacak, bilakis "*Fırkanın vücudu*" ortadan kalkacaktı.³⁹

İttihatçıların bu yayınlara karşılık, Hizb-i Cedid'in Meclis-i Mebusan'daki lideri Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi, *Sabah*'daki bir makalesiyle hareketin görüşlerini biraz daha açmaya çalışmıştı. Abdülaziz Mecdi Efendi, bu ihtilafın muhafazakârlık ve liberallik fikirlerinin çarpışmasından kaynaklandığına inanmaktaydı. Kendilerini muhafazakâr olarak niteleyen Abdülaziz Mecdi Efendi, makalede uzun uzun muhafazakârlığın müdafaasını yapıyordu. Mecdi Efendi'nin makalesi şu üç temel fikirden oluşmaktaydı:

1- *Teklif olunan maddelerin ruhu ve memlekette üç seneden beri icra olunan tecrübelerinin muhassalası muhafazakârâne hareketin memleket için daha nafile olduğu merkezindedir,*

2- *Memleketin % 90'ı muhafazakârdır,*

3- *Osmanlı Devletini teşkil eden muhtelif anasırın kısm-ı azamı, muhafazakârdır.*⁴⁰

Ancak bu makaleye ilk itiraz, Hizb-i Cedid'cileri destekleyen Yeni Gazete'den yapılmıştı. Gazete, muhafazakârlık tabirinin 5-10 gün içinde ortaya çıktığını ve daha önce herkesin liberal ve terakkiperver olduğunu yazarak, aradaki ihtilafın siyasi bir meslek farkından kaynaklanmadığını belirtiyordu.⁴¹

Abdülaziz Mecdi Efendi'nin makalesine İttihatçıların itirazını ise Hüseyin Cahit yapıyordu. Hüseyin Cahit, Hizb-i Cedid'in görüşlerinde siyasi ve ictimai bir mahiyet göremediğini belirterek, bu fikirlerin liberalizm ve muhafazakârlık ile alakası olmadığını dile getiriyordu. Ayrıca Hüseyin Cahit'e göre, ahali terakkiye daha meyilli olmasına rağmen bazı tahriklerle bu köreltiliyordu: "*Ne vakit şeriat namına*

38-*Tanin*, 12 Nisan 1327.

39-*Tanin*, 12 Nisan 1327. Hüseyin Cahit, muhalif gazetelerin mebusların geri dönüşünü fırkanın kuvvet kazandığı şeklinde yorumlamalarını tenakuz olara+ görüyordu: "*Meclis-i Mebusan'da kuvvetli ve büyük bir fırka olursa murakıb-ı milliye vazifesinin layıkıyla ifa edilemeyeceğini söyleyenler yine o gazeteler değil midir? Bugün ne oldu ki vaktiyle şikayet ettikleri o büyük fırka tekrar vücut buluyor diye seviniyorlar?*", Hüseyin Cahit, "Fırka Kuvvet Buldu", *Tanin*, 12 Nisan 1327.

40-*Tanin*, 17 Nisan 1327.

41-Koçlu, *age.*, s. 248.

tahrikat yapılırsa, ne vakit siyasi ihtilaflarla temin-i galebe ahalinin hissiyat-ı diniyesini muarızlar aleyhinde tahrik etmek ve bu kuvvetten istifade eylemek mesleği takip olunursa işte o zaman ne medeniyet arzusu kalır, ne terakki ihtimali. Nasıl ki bu vak' a da öyle oluyor."⁴²

Hüseyin Cahit'e göre Hizb-i Cedidciler'in görüşleri içinde meslek ihtilafına sebep olacak tek madde, makam-ı hilafet ile hakimiyet-i milliye arasında denge kurulmasına dair olan onuncu madde idi. Bu maddede devletin bekasının padişahın iktidarıyla ortak görüldüğünü belirten Hüseyin Cahit, bu konuda herkesin hemfikir olduğunu ifade ediyordu: "*Aklı başında hiçbir kimse tasavvur edemez ki bu devletin hanedan-ı saltanat-ı Osmanîye ile kaim olduğunu teslim etmesin.*" Ayrıca Hüseyin Cahit bu fikri geçmişte de savunduğunu ispat etmek için, 29 Mart 1909 tarihli makalesinden alıntılar aktarıyordu.⁴³

İttihatçıların Hizb-i Cedid'in programını, 1911 kongresinde görüşülmek şartıyla,⁴⁴ kabul etmesi neticesi ortalık geçici de olsa durulmuştu. Bunun sonucu olarak, 27 Nisan 1910'da İbrahim Hakkı Paşa hükümeti 45'e karşı 145 oyla güven oyu almıştı. Meclisten ekseriyetle güvenoyu alan Hakkı Paşa, Hizb-i Cedid hareketine bir son verebilmek için padişaktan Sadık Bey'in İstanbul dışına çıkartılmasını istemişti.⁴⁵ 1 Mayıs 1911'de⁴⁶ Sadık Bey'in Selanik'e atanmasıyla Hizb-i Cedid meselesi zahiren bitmiş, İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi de zevahiri kurtarmak için bir tebliğ yayınlamıştı. Bu tebliğde, *Hizb-i Cedid ve Atik* kelimelerinin Osmanlılığı tefrikaya düşürmek isteyen düşmanlar tarafından

⁴²-Hüseyin Cahit, "Muhafazakarlık-Liberallik", *Tanin*, 17 Nisan 1327.

⁴³-Hüseyin Cahit, "Muhafazakarlık-Liberallik", *Tanin*, 17 Nisan 1327. Hüseyin Cahit 29 Mart 1909 tarihli makalesinde şunları yazmıştı: "*Bugün Osmanlı Hükümeti'nin bekası hanedan-ı saltanat-ı Osmanî'nin bekasıyla kaim olduğuna bütün vicdanımızla eminiz...*" *Tanin*, 16 Mart 1325. Yalnız Hüseyin Cahit'in bu alıntıyı aktarması tokatlanmasına neden olmuştu. Hüseyin Cahit, bu makalede memlekette siyasi terbiyenin gelişmediğine misal olarak Ahmet Rıza gibi bir hürriyetpervere mektepteki çocukların küstahlıkla düello tekliflerine kadar vardıklarını yazmıştı. O zaman Ahmet Rıza'ya düello teklifinde bulunmuş olan Kıbrıslı Şefket Bey buna sinirlenerek meclis kapısında Cahit Bey'i tokatlamıştı. Ancak güvenlik güçleri araya girerek ortalığı yatıştırmıştı. *Tanzimat*, 19 Nisan 1327. Kuran ise bunu, muhalefetin karşı mukabelesi olarak değerlendiriyordu. Zira daha önce ittihatçılardan Serez Mebusu Derviş Bey, Avlonya Mebusu İsmail Kemal'i tokatlamıştı. Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1959, s. 535.

⁴⁴-1911'deki Cemiyet Kongresi'nde bu on madde görüşülmüş ve üçüncü madde dışındakiler genel kabul görmüştür. (Geniş bilgi için bkz: *İttihat ve Terakki Kongresi'nin Meclis-i Mebusan Ekseriyet Fırkası'nca Kongreye Gönderilen Mevadd-ı Aşere Hakkındaki Karar Suretidir.*)

⁴⁵-Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, 1987, s. 184.

⁴⁶-Cavit Bey, "Meşrutiyet Devrine Ait Cavit Bey'in Hatıraları", *Tanin*, 4 Birinciteşrin 1943.

uydurulduğu ve bu fikirlerde ısrar edenlerin ihrac edileceği bildirilerek herkes ittihadı davet ediliyordu.⁴⁷

Aslında Sadık Bey'in İstanbul dışına çıkartılmasıyla Hizb-i Cedid meselesi bitmiş görünse de bu zahiriydi. Zira fırkadaki karışıklık tam olarak bitmemişti. Nitekim, 6 Mayıs 1911'de Maliye Nazırı Cavit ve Maarif Nazırı Babanzade İsmail Hakkı Beyler, fırkadaki karışıklığı ve bu karışıklığın "*hariçte ika ettiği tesirati*" sebep göstererek istifa etmişlerdi.⁴⁸ Ayrıca, Talat Bey firma reisliğinden istifa etmek zorunda kalmış ve yerine daha muhafazakâr olarak bilinen Seyyit Bey getirilmişti.⁴⁹ Hizb-i Cedid'e üstü kapalı da olsa destek veren Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, İttihatçılara son darbe olarak *Tanin*'i tatil etmişti.⁵⁰

Her geçen gün muhalefet güçlenirken, İttihat ve Terakki Fırkası güç kaybediyordu. Eğer bu şekilde devam etse İttihat ve Terakki'nin kaybolup gitmesi işten bile değildi. Ancak Trablusgarp harbinin çıkması İttihat ve Terakki'nin toparlanmasına yardımcı olmuştu.⁵¹ İttihat ve Terakki'nin düştüğü zor durumu Hüseyin Cahit hatıralarında açıkça dile getirmiştir: "*Miralay Sadık Bey ve arkadaşlarının hazırladıkları hizib meselesi arzu edilen şekilde muvaffak olsaydı, İttihat ve Terakki o zaman parçalanarak mahvolacaktı.*"⁵²

Neticede İttihat ve Terakki içinden çıkan Hizb-i Cedid hareketinin açtığı çatlak tam olarak kapatılamamış ve bu çatlak İttihat ve Terakki'de yaşanacak asil büyük ayrılığın, yani muhaliflerin güç birliği yaparak kurdukları Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın da öncüsü olmuştur.⁵³

---

⁴⁷-*Tanin*, 1 Mayıs 1327. Hüseyin Cahit bu bildiriye, "*İstemezük*" diye ayaklanan kalabalığa başlar atıldıktan sonra artık dağılarak iş güçleriyle meşgul olmaları yolunda verilen nasihatlarla benzetiyordu. Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları 1908-1918", *Fikir Hareketleri*, Sayı: 154, s. 373.

⁴⁸-Hüseyin Cahit bu istifaları Hizb-i Cedid'in başarısı olarak görüyordu. Hüseyin Cahit, "Cavit ve Hakkı Beyler'in İstifası", *Tanin*, 26 Nisan 1327.

⁴⁹-*Tanin*, 2 Mayıs 1327.

⁵⁰-Gazete ertesi günü *Cenin* adıyla yayınlanmıştır. *Cenin*, 6 Mayıs 1327.

⁵¹-Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, (Çeviren: Nuran Yavuz), İstanbul, 1995, s. 118.

⁵²-Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları 1908-1918", *Fikir Hareketleri*, Sayı: 153, s. 85.

⁵³-Tunaya, *age.*, s. 218.